

Gabriel García Márquez és Kuba

A Nobel-díjas kolumbiai író, Gabriel García Márquezt, a 20. századi világirodalom egyik legnagyobb alakját már életében valóságos irodalmi „szupersztárként” kezelték. Mindazonáltal a pályáját újságíróként kezdő – és azt később is folytató – kolumbiai író egy másik területen, a nemzetközi, elsősorban latin-amerikai politikában is jelentős szerepet töltött be. Az 1970-es évektől kezdve közismert volt a Fidel Castróhoz fűződő barátsága, ám azt talán kevesebben tudják, hogy kapcsolata a kubai forradalommal ennél mélyebb volt. Úgy is mondhatjuk, hogy nem e miatt a barátság miatt támogatta a forradalmi Kubát, hanem ennek a támogatásnak az eredményeként alakult ki a barátsága a kubai elnökkel. Tanulmányomban Márqueznek a kubai forradalomhoz fűződő viszonyát járom körül. A téma feldolgozása során felhasználtam Márquez nyilatkozatait és írásait, ismerősei, barátai visszaemlékezéseit, valamint a vonatkozó nemzetközi szakirodalmat.

Egy unortodox kommunista

Az egész életében baloldali elkötelezettségű Márquez Latin-Amerikával kapcsolatos politikai nézeteit, valamint a családi viszonyokra és az emberiség egészére vonatkozó véleményét az iskolai nevelése alapozta meg. Az előbbiben a legnagyobb szerepe liberális¹ nagyapjának volt, aki gyermekkorában „tündérmesék helyett” a polgárháborúról mesélt neki, a történetekben „szabadgondolkodók és antiklerikálisok” harcoltak a konzervatív kormány ellen, de gyakori téma volt a United Fruit Company kolumbiai tevékenysége, például az aratacai banánmunkások körében rendezett mézszállítás² is. „Látható tehát, hogy a családom a lázadás, és nem a fennálló rend megőrzése irányába befolyásolt engem” – sommázta gyermekkori élmé-

* A szerző az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola (új- és jelenkori egyetemes történelem doktori program) doktorandusza (1088 Budapest, Múzeum krt. 6–8.).

1 Liberális alatt itt a kolumbiai politikai életet az ország függetlenné válása óta meghatározó két nagy politikai tábor (liberális–konzervatív) egyike értendő.

2 1928. december 5–6-án a kolumbiai hadsereg rálőtt a United Fruit Company sztrájkoló munkásaira Ciénaga városában, akiket az amerikai cég kommunistának és felforgatóknak bélyegzett. A halálos áldozatok számát 47 és 2000 közé tették.

nyeit az író.³ Az első politikai szövegeket a zipaquirái iskolaévei alatt olvasta, az iskolában Alfonso López⁴ 1930-as évekbeli liberális kormánya alatt jobbra marxista tanárok tanítottak. A matematikatanára a történelmi materializmusról beszélt a diákoknak a szünetekben, a kémiatanár Lenin-köteteket adott nekik kölcsön, a történelemtanár pedig az osztályharcról oktatta őket. Ennek hatására az iskolából már úgy került ki, hogy meg volt győződve arról, hogy az emberiség jövője a küszöbönálló szocializmus.⁵ Ez a baloldali elkötelezettsége aztán egész életében megmaradt, de a pártpolitikától következetesen távol tartotta magát. Huszonéves korában eljárt ugyan egy kommunista csoport gyűléseire, ám elköteleződni már akkor sem akart mellettük. Amikor választás elé állították, hogy vagy formálisan is csatlakozik a csoporthoz, vagy nem megy többé a gyűlésekre, akkor inkább elmaradt.⁶ Jóllehet szívesen emlékezett vissza „az elvtársakra, akik először gyarmatosították a politikai lelkiismeretét”, később ellentmondásosan alakult a viszonya a latin-amerikai kommunistákkal, akik újságjaikban gyakran támadták, amikor nekik nem tetsző álláspontot hangoztatott, noha őket soha nem bírálta nyilvánosan.⁷

A szovjet típusú szocializmussal szemben azonban erőteljes ellenérzései voltak, aminek viszont időről időre hangot is adott. Fenntartásai részben saját élményeiből származtak, mivel a kolumbiai *El Espectador* napilap tudósítójaként 1955-ben Lengyelországban járt, 1957-ben pedig – többek között Magyarország érintésével – a Szovjetunióba is eljutott. Az utazásokról számos cikket írt, amelyek később összegyűjtve is megjelentek *Utazás Kelet-Európában* címmel.⁸ 1971-ben így nyilatkozott erről: „Úgy vélem, hogy a világnak szocialistának kellene lennie, és az is lesz, nekünk pedig segítenünk kell abban, hogy ez minél előbb megtörténjen. Azonban a Szovjetunió szocializmusából nagyon kiábrándultam. Az ő [Szovjetunió] saját szocializmusa speciális körülményeken és tapasztalatokon alapul, és [a szovjetek] rá akarják erőltetni más országokra a saját bürokráciájukat, tekintélyelvűségüket és történelmi vízióik hiányát. Ez nem szocializmus, és jelenleg ez a legnagyobb probléma.”⁹

A külvilág sokszor nem értette, hogyan állhat a kubai rendszer mellett, miközben ilyen negatív véleménnyel van a Szovjetunióról és a kelet-európai szocializmusról. Plinio Apuleyo Mendoza¹⁰ *A guajava illata* című, 1982-es interjúkötetben írt Márquez eltérő szemléletéről: „García Márquezt, aki barátja Castrónak, ám az orosz kormányfőknek és a kommunista világot irányító sötét bürokratáknak nem barátja, sok európai értelmiségi kategorikus szemszögéből nézve nehéz politikailag megérteni. Az ő szemében más dolog Brezsnyev és egészen más dolog Fidel Castro,

3 García Márquez, 1983.

4 Alfonso López Pumarejo (1886–1959): liberális kolumbiai politikus, 1934 és 1938, valamint 1942 és 1946 között Kolumbia 14. és 16. elnöke.

5 García Márquez, 1983.

6 Anderson, 1999.

7 García Márquez, 1983.

8 Márquez, 2017.

9 Guibert, 2006. 31–58. [Interjú Gabriel García Márquezzel, 1971. június 2.]

10 Plinio Apuleyo Mendoza (1932–): kolumbiai újságíró, író, diplomata, Márquez egykori kollégája és barátja.

jöllehet általánosan elfogadott tény, hogy a kubai rendszer sok vonását a szovjet modell inspirálta. (E tárgyban folytatott vitáink már jó ideje holtpontra jutottak.)¹¹

Márquez más alkalommal azonban kifejtette az álláspontját. 1983-ban így magyarázta a két rendszerrel kapcsolatos különbségtételt: „Ennek az elemzésnek az alapállítása a problémás. Ön abból indul ki, hogy Kuba egy szovjet szatellitállam, ami szerintem nincs így. Én úgy vélem, hogy a kubai forradalom húsz éve szükségállapotban van. Ez pedig az Egyesült Államok ellenségeségének és értetlenségének köszönhető, ami nem tűr meg egy alternatív kormányzati rendszert Florida partjaitól kilencven mérföldre. Ez nem a Szovjetunió hibája, amelynek segítségnyújtása nélkül (bármilyen is motiválja erre, vagy bármilyen is a célja ezzel) a kubai forradalom ma nem létezne. Amíg az ellenségeskedés fennáll, addig a kubai helyzetet csak a szükségállapot keretei között lehet megítélni, ami védekezésre kényszeríti őket [a kubaikat], valamint arra, hogy túlnyúljanak természetes történelmi, földrajzi és kulturális érdekszférájukon. Ha a helyzet újra normalizálódik, akkor újra beszélhetünk erről.”¹²

Nem hitt tehát a politikai rendszerek másolásában, de a kubai rendszert nem is a szovjet minta követésének tartotta. Úgy vélhette, hogy ez a szigetország saját útja, amelyet ő maga is szorgalmazott minden amerikai állam számára. Úgy gondolta, hogy nem lehetséges egyetlen kizárólagos harmadik útról beszélni Latin-Amerika számára „a dekadens kapitalizmus és a dekadens »szocializmus«” mellett. „Sok alternatívában hiszek – esetleg akár annyi alternatívában, ahány ország van a mi Amerikánkban, beleértve az Egyesült Államokat is. Meggyőződésem, hogy meg kell találnunk a saját megoldásainkat” – nyilatkozta a *New Left Review*-nak ugyanebben az interjúban.¹³

A hatalom bűvöletében

Márquez Fidel Castróhoz fűződő barátsága régóta ismert ténynek számított. Ám ez a barátság egyáltalán nem tűnt kivételesnek a kolumbiai író életében. Valójában hosszú a sora a világ azon meghatározó – többnyire saját világnézetének megfelelően baloldali – politikusainak, akikkel szoros viszonyt ápolt. A nyilvánosság előtt rendszerint nem ismerte be a vonzódását a hatalomhoz. Azt állította, hogy nem ő keresi a hatalommal rendelkező emberek társaságát, az éppen hogy fordítva történik.¹⁴ Ebben volt is igazság, mivel az 1967-ben megjelenő *Száz év magány* kiadvány sikere az új latin-amerikai irodalom élvonalába repítette, az 1982-es Nobel-díj pedig világhírűvé tette a kolumbiai szerzőt, akinek presztízse ezzel hatalmasra nőtt az írókat hagyományosan nagyra tartó Latin-Amerikában. Olykor azért utalt arra a szenvedélyére, hogy érdekli a hatalom. Például amikor elmesélte, hogy mennyire meghatározó pillanat volt az életében, amikor 1958 januárjában, Caracasban

11 Mendoza, 1997. 126.

12 García Márquez, 1983.

13 Uo.

14 Anderson, 1999.

a venezuelai *Momento* magazin újságírójaként tanúja volt Marcos Pérez Jiménez¹⁵ venezuelai diktátor bukásának, és a dél-amerikai ország új vezetője, Wolfgang Larrazábal¹⁶ színrelépésének. „Lenyűgözött, hogy hogyan dőlhet el a hatalom. Abban a pillanatban valami történt”¹⁷ – emlékezett vissza az esetre. Máskor álnaivan értetlenkedett, amikor erről a vonzalmáról kérdezték: „Talán hihetetlennek tűnik, de baráti viszonyaim politikai vezetőkkel a lehető legkevésbé politikai jellegűek. Az a helyzet, hogy mindenféle emberekkel barátkozom, például építészekkel, és senki sem érdeklődik az építészekkel való barátságomról.”¹⁸

Környezete azonban nyilvánvalónak tartotta ezt a szenvedélyét. Úgy vélték, hogy Márquez nagyon is szeret a hatalom közelében lenni, és élvezzi az ezzel járó befolyást. Egyik közeli barátja, William Styron¹⁹ amerikai író már-már zavarba ejtő megszállottságról vallott, amelyben ő maga is osztozott: „Volt egy nagyon érdekes beszélgetésünk az államfőről. Megegyeztünk abban, hogy mindketten szinte halálos vonzalmat érzünk az elnökök iránt. Bevallottuk egymásnak, hogy gyakran álmodunk velük.”²⁰ Ugratták is ezzel, Jon Lee Anderson²¹ egyik interjúalánya például elmondta, hogy a felesége azt szokta mondogatni neki, hogy „már egy miniszterhelyettestől is izgalomba jön”.²² Fidel Castróval való barátsága mellett Márquez szoros viszonyt ápolt például Omar Torrijos²³ panamai vezetővel, Felipe González²⁴ spanyol miniszterelnökkel, Belisario Betancur,²⁵ César Gaviria²⁶ és Andrés Pastrana²⁷ kolumbiai elnökökkel, François Mitterrand²⁸ francia elnökkel, Carlos Salinas de Gortari²⁹ mexikói államfővel vagy Bill Clinton³⁰ amerikai elnökkel is.

Mindazonáltal nem mindenki nyűgözte le. A legérdekesebb kivétel a venezuelai elnök, Hugo Chávez³¹ volt, aki iránt vegyes érzelmekkel viseltetett. A frissen megválasztott Chávezzel 1999-ben együtt utazott Havannából Caracasba. A végig-

15 Marcos Pérez Jiménez (1914–2001): venezuelai katonatiszt, 1950 és 1958 között Venezuela diktátora.

16 Wolfgang Larrazábal Ugueto (1911–2003): venezuelai katonatiszt, 1958 januárja és novembere között Venezuela elnöke.

17 Anderson, 1999.

18 Cato, 2006. 148–153. [Interjú Gabriel García Márquezzel 1988. január 17-én.]

19 William Styron (1925–2006): amerikai regény- és esszéíró, leghíresebb művei a *Nat Turner vallomásai* (Bp., 2011) és a *Sophie választ* (Bp., 2012).

20 Paternostro, 2019. 277.

21 Jon Lee Anderson (1957–): amerikai újságíró, oknyomozó riporter, Che Guevara életrajzírója.

22 Anderson, 1999.

23 Omar Torrijos Herrera (1929–1981): 1968 és 1981 között a panamai forradalom legfelsőbb vezetője, Panama *de facto* elnöke.

24 Felipe González Márquez (1942–): spanyol szocialista politikus, 1982 és 1996 között Spanyolország miniszterelnöke.

25 Belisario Betancur Cuartas (1923–2018): kolumbiai politikus, 1982 és 1986 között Kolumbia 26. elnöke.

26 César Gaviria Trujillo (1947–): kolumbiai közgazdász, politikus, 1990 és 1994 között Kolumbia 28. elnöke.

27 Andrés Pastrana Arango (1954–): kolumbiai politikus, 1998 és 2002 között Kolumbia 30. elnöke.

28 François Mitterrand (1916–1996): francia szocialista politikus, 1981 és 1995 között Franciaország elnöke.

29 Carlos Salinas de Gortari (1948–): mexikói közgazdász és politikus, 1988 és 1994 között Mexikó 60. elnöke.

30 Bill Clinton (1946–): amerikai politikus, 1993 és 2001 között az USA 42. elnöke.

31 Hugo Chávez Frías (1954–2013): katonából lett venezuelai politikus, 1999 és 2013 között Venezuela elnöke.

beszélgetett repülőútról szóló cikkét a kolumbiai író azzal zárta, hogy nem tudja eldönteni, hogy Chávez melyik énje az „igazi”, az, amilyenek a sajtóban lefestik, vagy amit ő személyesen tapasztalt. „Miközben kitüntetett katonákból álló testőrségével és közeli barátaival elballagott, engem hatalmába kerített az az érzés, hogy két, egymással szöges ellentétben álló emberrel utaztam és beszélgettem el kellemesen az imént. Az egyik a sors szeszélye folytán lehetőséget kapott az országa megmentésére. A másik egy szemfényvesztő, aki csak úgy vonulhat be a történelembe, mint egy újabb zsarnok” – fogalmazta meg kételyeit a venezuelai elnökről.³² Ignacio Ramonet³³ szerint ezek a fenntartásai Chávezzel kapcsolatban később sem változtak: „Volt egy folyamatos nézeteltérésünk Hugo Chávez kapcsán. Ő [Márquez] nem hitt Venezuela *comandantéjában*. Én viszont úgy véltem, hogy ő az az ember, aki új történelmi korszakba fogja vezetni Latin-Amerikát” – írta a Márquezzel való utolsó találkozásáról megemlékező cikkében Ramonet.³⁴ A Chávezzel szembeni ellenérzéseinek kezdete talán az 1992. február 4-i puccskísérllet környékén keresendő, amikor is az akkor még katonatisztként szolgáló későbbi elnök attól a Carlos Andrés Péreztől³⁵ akarta elragadni a hatalmat, akivel Márquez szintén baráti viszonyt ápolt.

Befolyásos kapcsolatainak köszönhetően olykor fontos történelmi eseményeknél is jelen volt. 1977. szeptember 5-én Márquez és Graham Greene³⁶ angol író is ott volt azon a repülőgépen, amelyen Omar Torrijos és kísérete Washingtonba utazott, hogy aláírja a Torrijos–Carter-szerződéseket, amelyek eredményeként a Panama-csatorna 2000-ben panamai fennhatóság alá kerülhetett, és a közép-amerikai ország elnyerhette valódi függetlenségét.³⁷ De William Styron amerikai író mellett ő is részt vett Mitterrand beiktatásán és az első díszében, amit Mitterrand az Élysée-palotában adott. A francia elnök később a Becsületrenddel is kitüntette Márquezt.³⁸ Azonban a politikai vezetők nem csak azon körével tartott kapcsolatot, amellyel személyesen is jó viszonyt ápolt, hírnevének köszönhetően szinte bárkihez eljuthatott. Egy alkalommal például együtt ebédelt Henry Kissingerrel,³⁹ de négy-szemközt beszélgetett Mihail Gorbacsovval⁴⁰ is.

Márquez tehát szeretett a hatalom közelében lenni, ám hivatalos tisztséget soha nem vállalt, pedig Latin-Amerikában régi hagyománya van annak, hogy az irodalmi szereplők legalább diplomáciai posztokat töltenek be. A 20. század kezdete

32 García Márquez, 1999.

33 Ignacio Ramonet Miguel (1943–): spanyol származású kultúrtörténész, újságíró, a *Le Monde diplomatique* főszerkesztője.

34 Ramonet, 2014.

35 Carlos Andrés Pérez (1922–2010): venezuelai szocialista politikus, 1974 és 1979, valamint 1989 és 1993 között Venezuela elnöke.

36 Graham Greene (1904–1991): angol író, drámaíró, kritikus. Leghíresebb művei a magyarul is olvasható *Havannai emberünk* (Bp., 1961) és *A csendes amerikai* (Bp., 1957).

37 A Torrijos–Carter-szerződésekről és a Panama-csatorna ügyéről bővebben: Horváth M., 2011.

38 Paternostro, 2019. 277.

39 Henry Kissinger (1923–): amerikai politikus, diplomata, 1973 és 1977 között az Egyesült Államok külügyminisztere.

40 Mihail Gorbacsov (1931–2022): szovjet politikus, 1985–1990 között az SZKP KB főtítkára, 1988–1990-ben a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnöke, 1990–1991-ben a Szovjetunió elnöke.

óta a kontinens legkiemelkedőbb írói és költői szinte kivétel nélkül vállaltak diplomáciai megbízásokat. Rubén Darío⁴¹ Spanyolországban; Miguel Ángel Asturias⁴² Argentínában, El Salvadorban és Franciaországban; Pablo Neruda⁴³ szintén Franciaországban; Carlos Fuentes⁴⁴ Olaszországban, Portugáliában és Franciaországban; Octavio Paz⁴⁵ Svájcban, Franciaországban és Indiában; Alejo Carpentier⁴⁶ Franciaországban volt nagykövet. Márquez perui kollégája, Mario Vargas Llosa⁴⁷ 1990-ben még a dél-amerikai ország elnöki posztjára is pályázott.

A kolumbiai író azonban következetesen elutasított minden hivatalos ajánlatot. Az 1970-es évek elején például a kolumbiai kormány konzuli posztot ajánlott neki Barcelonában, ő azonban nem fogadta el azt.⁴⁸ Még azoktól a szavaktól is ódzkodott, amelyek látszólag hivatalos tisztséget tulajdonítottak neki. Egy interjúban például visszautasította, hogy Mitterrand tanácsadója legyen latin-amerikai ügyekben, mondván, a francia elnöknek nincs szüksége tanácsokra Latin-Amerikával kapcsolatban. „Néha információkra van szüksége. Olyankor beszélünk” – fogalmazott talányosan.⁴⁹ 1993-ban pedig így indokolta, hogy miért nem vágyik arra, hogy Kolumbia kubai nagykövete legyen: „Ha nagykövet lennék, akkor nem jöhetne el az otthonomba [Castro]. Ezenkívül rossz nagykövet lennék. Ha felajánlják, nemet fogok mondani. Azt szoktam mondani, hogy kulturális nagykövet voltam egész életemben, és ez éppen elég.”⁵⁰

A válaszban benne van a magyarázat a hivatalos posztokat elutasító magatartására. Márquez őrizni akarta a függetlenségét, nem akarta, hogy mozgásterét behatárolják a hivatalos feladatokkal járó korlátok, amelyek minden bizonnyal lehetővé tették volna, hogy ápolja bizonyos személyes jellegű kapcsolatait. Sokkal jobban élvezte, hogy a háttérből befolyással lehet egyes folyamatokra, anélkül hogy erről bárkinek is számot kellene adnia. Merthogy a színpalak mögött nagyon is aktív volt politikai kérdésekben, és tevélegesen is részese bizonyos eseményeknek. 1979-ben például közvetítőként segédkezett két angol bankár kiszabadításában, akiket El Salvadorban gerillák raboltak el, megmentve ezzel az életüket,⁵¹ de

41 Rubén Darío (1867–1916): nicaraguai író, költő, politikus, a latin-amerikai modernizmus kiemelkedő alakja. Leghíresebb kötetei a *Los raros* (1893) és a *Prosas profanas y otros poemas* (1896), magyar nyelven csak néhány verse jelent meg.

42 Miguel Ángel Asturias (1899–1974): Nobel-díjas guatemalai író, számos művét kiadták Magyarországon is, például az *Elnök úr* (Bp., 1959) vagy *A zöld pápa* (Bp., 1968) című regényeket.

43 Pablo Neruda (1904–1973): Nobel-díjas chilei költő, számos műve olvasható magyarul, például az *Elemi ódák* (Bp., 1961) című verseskötet.

44 Carlos Fuentes Macías (1928–2012): mexikói író, magyarul olvasható műve például az *Artemio Cruz halála* (Bp., 1966) és *A hadjárat* (Bp., 1995).

45 Octavio Paz Lozano (1914–1998): Nobel-díjas mexikói költő, több verseskötete olvasható magyarul, például a *Fekete sugarak* (Bp., 1971) és a *Paz Napköve* (Bp., 1965).

46 Alejo Carpentier y Valmont (1904–1980): Cervantes-díjas kubai író, számos művét kiadták Magyarországon is, például *A földi királyság* (Bp., 1971) vagy a *Rendszerek és módszerek* (Bp., 1982) című regényeket.

47 Mario Vargas Llosa (1936–): Nobel-díjas perui író, leghíresebb művei *A város és a kutyák* (Bp., 1979) és *a Négy óra a Catedralban* (Bp., 1973).

48 González Bermejo, 2006. 3–30.

49 Dreifus, 1983. 65–78.

50 Streitfeld, 2015. 68–78. [David Streitfeld interjúja Gabriel García Márquezzel, 1993.]

51 García Márquez, 1983.

komoly erőfeszítéseket tett a kolumbiai polgárháború lezárásának érdekében is. Ez utóbbira utalt Raúl Castro⁵² is, amikor 2016 őszén a Kolumbiai Forradalmi Fegyveres Erők (Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia, FARC) és a kolumbiai kormány közötti békemegállapodás aláírásakor „a nap legnagyobb hiányzójának” nevezte a két évvel korábban elhunyt író.⁵³

A kubai forradalom támogatója

Ismerkedés Latin-Amerika legújabb forradalmával

Márquez először 1955-ben Párizsban, Nicolás Guilléntől⁵⁴ hallott Fidel Castróról, akihez a kubai költő nagy reményeket fűzött. „Csupán egyetlen reményem van a jövőre nézve – jelentette ki –, egy fiú, aki sokat mozog a Mexikóban. (...) Fidel Castro a neve” – idézte fel később Márquez Guillén szavait.⁵⁵ A Castro testvérek akkortájt szabadultak a börtönből, ahova a Moncada laktanya elleni sikertelen támadás miatt kerültek. Márquez figyelmét felkeltette a téma, és több cikket is szentelt a kubai mozgalomnak, sőt még interjút is készített Fidel és Raúl Castro egyik húgával, Enma Castróval,⁵⁶ amelyben némileg távolságtartóan, de mindenképpen szimpátiával mutatta be a fiatal ügyvédet és leendő gerillavezért.⁵⁷

A forradalom győzelme után Márqueznek szinte azonnal lehetősége nyílt, hogy Kubába utazzon. Bár a forradalom előtt nem vonzotta a szigetország, „az Egyesült Államok kuplerája”,⁵⁸ a győztes felkelés és a diktátor, Fulgencio Batista⁵⁹ elűzése nagy érdeklődést váltott ki belőle, csakúgy, mint sokan másokból Latin-Amerikában. 1959 januárjában Márquez, valamint barátja és kollégája, Plinio Apuleyo Mendoza külföldi újságíróként meghívást kaptak a Batista-diktatúra legvéresebb karhatalmistáinak nyilvános pereire.⁶⁰ A két kolumbiai újságíró Batista hadserege több paraszt meggyilkolásával vádolt ezredesének, Jesús Sosa Blancónak⁶¹ a havannai Sportpalotában lefolytatott tárgyalását követte végig. Blancót halálra ítélték, és bár Márquezék aláírták a család petícióját, amelyben kegyelmet kértek

52 Raúl Castro Ruz (1931–): kubai forradalmár és politikus, 2008 és 2018 között Kuba elnöke.

53 Puig Meneses, 2016.

54 Nicolás Guillén Batista (1902–1989): kubai költő, újságíró, politikai aktivista, több verseskötete is megjelent magyarul, például: *Keserű cukornád* (Bp., 1952), *Kubai elégia* (Bp., 1961).

55 García Márquez, 2020. 216–226.

56 Enma Castro Ruz (1935–): Fidel és Raúl Castro egyik húga, aki pénzügyűjtéssel maga is részt vett a Július 26-a Mozgalom támogatásában.

57 Esteban–Panichelli, 2009. 18–19.

58 García Márquez, 2020. 216–226.

59 Fulgencio Batista y Zaldívar (1901–1973): kubai katonatiszt, 1940 és 1944 között Kuba elnöke, majd 1952 és 1958 között diktátora.

60 Az újonnan létrejött kubai forradalmi kormány azzal akarta leszerelni a nemzetközi közvéleményt, hogy a pereket nyilvánossá tette. Sok más újságíró mellett részt vett a tárgyalásokon Herbert Matthews, a *New York Times* újságírója is.

61 Jesús Sosa Blanco (1907/8–1959): a kubai hadsereg ezredese, a holguíni katonai laktanya parancsnoka. A forradalom győzelme után 56 gyilkossággal vádolták meg, és tárgyalását 17 ezer ember előtt folytatták le.

számára, az egykori katonatisztet végül kivégezték. Mindazonáltal a kolumbiai újságírók igazságosnak és tisztességesnek tartották az eljárást, a forradalmi változás lehetősége lelkesítőleg hatott rájuk.⁶²

A forradalom újságírója

Márqueznak egy évvel később nyílt először lehetősége arra, hogy a kubai forradalmat tevőlegesen is támogassa. A kubai forradalmi kormány Che Guevara⁶³ javaslatára még 1959-ben elhatározta, hogy *Prensa Latina*⁶⁴ néven létesít egy saját hírügynökséget a szerintük ellenséges külföldi médiakörnyezet ellensúlyozására. A hírügynökség megalapításával egy fiatal argentin újságírót, Jorge Ricardo Masetti⁶⁵ bízták meg. 1960-ban Márquez barátját, Mendozat megkeresték a *Prensa Latina*tól, és felkérték, hogy hozza létre az újonnan alapított kubai hírügynökség kolumbiai kirendeltségét. Mendoza csak úgy vállalta a feladatot, ha Márquezt is bevonhatja a munkába. Így Márquez az egész családjával a kolumbiai fővárosba költözött, ahol kollégájával munkához láttak. Feladatuk az volt, hogy a Kubából érkező híreket továbbítsák Kolumbiában, illetve a kolumbiai eseményekről tudósítsák a kubaiakat. Ezzel a feladattal összefüggésben 1960 közepén Márquez újra Kubába utazott, ahol immáron fél évet töltött el. 1961-ben a *Prensa Latina* Kanadába akarta küldeni, hogy ott is nyisson egy új irodát. Oda azonban nem jutott el, mert éppen New Yorkban várta a kanadai vízumát, amikor kubai emigránsok partra szálltak a Disznó-öbölben, Márqueznak pedig szabályosan menekülnie kellett az Egyesült Államokból, mert emigráns kubaiak halálosan megfenyegették, és – mint utólag kiderült – a Szövetségi Nyomozó Iroda (Federal Bureau of Investigation, FBI) is elkezdte őt megfigyelni.⁶⁶

A disznó-öbölbeli inváziós kísérletnek azonban nem ez volt a legsúlyosabb következménye Márqueznre nézve. Az amerikai fenyegetés árnyékában Kuba egyre szorosabbra fűzte kapcsolatait a Szovjetunióval, és 1961. május 1-jén Castro bejelentette, hogy a kubai forradalom hivatalosan is a szocialista útra lép. Ezzel párhuzamosan egyre nagyobb teret nyertek a Népi Szocialista Párt (Partido Socialista Popular, PSP) Aníbal Escalante⁶⁷ vezette hagyományos, keményvonalas kommunistái. Befolyásukat egyre jobban kiterjesztették az állami intézményekre, így a *Prensa Latina*ra is, ami ellentéteket szült a hírügynökség külföldi újságírói és Escalante csoportja között. Masetti tiltakozásul végül távozott a *Prensa Latina*tól, Márquez és Mendoza pedig követték a példáját. Mendoza számára ez az epizód nyugtalanító fordulatot jelzett a kubai forradalom irányvonalaiban, Márquez a kubai kormány

62 Esteban–Panichelli, 2009. 20. A kérdést magyarul érinti: Horváth E., 2022. 121.

63 Ernesto „Che” Guevara de la Serna (1928–1967): argentin származású kubai orvos, forradalmár, a kubai forradalom egyik vezető személyisége.

64 A *Prensa Latina* máig létezik.

65 Jorge Ricardo Masetti (1929–1964): argentin újságíró, gerillavezér. 1964-ben eltűnt az argentin dzsungelben.

66 Alsema, 2015.

67 Aníbal Escalante Dellunde (1909–1977): kubai kommunista politikus, a PSP egykori vezetője.

iránti szimpátiáját azonban nem halványították el a történetek, bár ezt követően tizennégy évig nem utazott újra Kubába.⁶⁸

A Padilla-ügy

Bár fizikailag távol maradt a szigetországtól, a kubai ügyek a távolból is elérték. 1971-ben Heberto Padilla⁶⁹ kubai költő ügye miatt rendkívül kellemetlen helyzetbe került. Padilla szembekerült a kubai kormánnyal, mert nem a rendszerrel jó viszonyt ápoló Lisandro Otero⁷⁰ *Antonio Urbino passiója*⁷¹ című „forradalmi” regényét méltatta nyilvánosan, hanem inkább a rendszert kritikával illető Guillermo Cabrera Infante⁷² *Trükkös tigrisrió*⁷³ című művét illetve dicséző szavakkal. A költő támadások kereszt-tüzébe került, állásából elbocsátották, személyét „ellenforradalminak” bélyegezték. Végül a dolog odáig fajult, hogy 1971-ben Padillát és feleségét letartóztatták.

A kubai forradalmat addig támogató latin-amerikai írók nyílt levélben tiltakoztak az eljárás ellen. Márquez azonban a levél kiadásának pillanatában nem volt elérhető, ezért barátja, Apuleyo Mendoza – feltételezve az író támogatását – ráírta Márquez nevét is a dokumentumra. Padillát végül szabadon engedték, de nyilvános önkritikát kellett gyakorolnia. Emiatt az első levél aláírói újabb levélben tiltakoztak, amit mindannyian aláírtak, kivéve Julio Cortázar⁷⁴ és Gabriel García Márquezt, aki ezért sok bírálatot kapott latin-amerikai író társaitól, akik Castro melletti elkötelező-désként értelmezték tartózkodó hozzáállását. Később Apuleyo Mendoza azon kérdésére, hogy mi készítette arra, hogy író társainál a kubai rendszer számára kedvezőbb magatartást tanúsítson, így válaszolt: „A sokkal jobb és közvetlenebb információ, és az a politikai érettség, ami lehetővé teszi a valóság sokkal higgadtabb, türelmesebb és humánusabb megértését.”⁷⁵

Ennél a homályos magyarázatnál konkrétan fogalmazott 1971. május 29-én a kolumbiai sajtóban megjelentetett nyilatkozatában: egyrészt bírálta a nemzetközi sajtót, amely szerinte kiragadott mondatokat Fidel Castro kultúráról szóló beszédéből, és félremagyarázta azokat, másrészt utalt a nyilatkozattal kapcsolatos véleményére is: „Az az igazság, hogy szerintem az ilyesféle nyilvános üzenetek nem alkalmasak arra, hogy elérjék velük a vágyott kimenetelt, de nagyon is hasznosak az ellenséges propaganda számára.” Ugyanakkor kritikusan megjegyezte, hogy nem

68 Mendoza, 1997. 94–95.

69 Heberto Padilla (1932–2000): kubai költő. Az ellene folytatott eljárás után elhagyta Kubát. Csupán néhány verse olvasható magyarul, például az *Adományok* című költemény Nagy László fordításban. A Padilla-ügyről lásd még: Csikós, 2020. 207–209.

70 Lisandro Otero González (1932–2008): kubai író, újságíró, a szóban forgó kisregényen kívül más művei is olvashatók magyarul: *Uraim, ez a helyzet!* (Bp., 1965) és a *Babilon, eljött a te ítéleted!* (Bp., 1978).

71 A kisregény magyarul is olvasható: *Antonio Urbino passiója* (Bp., 1967).

72 Guillermo Cabrera Infante (1929–2005): kubai író, esszéíró, kritikus; 1965-ben elhagyta Kubát.

73 A spanyolul *Tres tristes tigres* (1965) címet viselő regény sokáig elérhetetlen volt magyarul, mígnem 2020-ban kiadták *Trükkös tigrisrió* (Pécs, 2020) címmel.

74 Julio Cortázar (1914–1984): argentin író, a 20. századi dél-amerikai irodalom egyik legkiemelkedőbb alakja, számos kötetét kiadták magyar nyelven is, például a *Nagyítás* (Bp., 1977), *Az összefüggő parkok* (Bukarest, 1983) című novellásköteteket.

75 Mendoza, 1997. 134.

hisz abban, hogy Padilla önszántából gyakorolt volna önkritikát, és a hasznosságában is kételkedett: „Nem tudom, hogy Padilla árt-e a forradalomnak a viselkedésével, az viszont biztos, hogy az önkritika sokat árt [a forradalomnak].” Abbéli meggyőződésének is hangot adott, hogy ha „sztálinista tendenciák” indulnának el Kubában, akkor azoknak maga Castro fogja elejét venni. „1961-ben volt egy kísérlet sztálinista módszerek bevezetésére, és akkor azt Fidel Castro nyilvánosan elítélte, és csírájában fojtotta el. Nincs okunk azt gondolni, hogy nem fog ugyanez történni most, mivel a kubai forradalom vitalitása, egészsége nem csökkent azóta.” Ezek után újra hitet tett a kubai forradalom mellett: „Természetesen nem szakítok a kubai forradalommal. (...) Nem: a kubai forradalom alapvető fontosságú esemény Latin-Amerika és az egész világ számára, és a mi szolidaritásunkat nem befolyásolhatja egy hiba a kultúrpolitikában, még ha ez a hiba mégoly nagy és komoly, mint Heberto Padilla gyanús önkritikája.”⁷⁶

Márquez végül nagyobb presztízsveszteség nélkül „túlélte” a Padilla-ügyet. A tiltakozó levelek aláírói közül voltak, akik végleg elfordultak a kubai forradalomtól, így tett például Mario Vargas Llosa, mások, például Carlos Fuentes, később visszatáltak Kubához. Márquez pedig – aki ekkor még nem volt közeli kapcsolatban Fidel Castróval – még csak ezután került igazán szoros viszonyba a kubai forradalommal és vezetőjével. Érdekes fordulata az ügynek, hogy saját bevallása szerint 1980-ban – immáron Castro barátjaként – éppen Márquez volt az, aki Padillának segített elhagyni a szigetországot.⁷⁷

Visszatérés Kubába

Márquez végül 1975-ben tért vissza Kubába, és egyből keresni kezdte a kubai forradalom támogatásának lehetőségeit. Újságíróként cikkeket akart írni a kubai forradalomról. Ezzel egyrészt a maga eszközeivel segíteni szeretne volna a kubai forradalmi folyamatot, másrészt el akarta nyerni a kubai vezetés bizalmát. Beutazta Kubát, és élményeiből és megfigyeléseiből egy háromrészes cikksorozatot írt *Cuba, de cabo a rabo* (Keresztül-kasul Kubán) címmel. Ezt követte egy hosszú cikk Kuba angolai beavatkozásáról,⁷⁸ amelynek a hadművelet elnevezése után az *Operación Carlota* (Carlota hadművelet) címet adta.

Később egy riportköteten is dolgozott, amelyben a saját megfogalmazása szerint kendőzetlen őszinteséggel kívánta bemutatni a kubai mindennapokat, nem hallgatva el a nehézségeket sem, amelyekkel a szigetország küzdött. Ez azonban soha nem jelent meg, amit ő maga 1983-ban azzal magyarázott, hogy a kötet írásának három éve alatt az elkészült szövegrészletek időről időre elavultak, mert – ahogy azt valahol nyilatkozta – „a valóság túl gyorsan változott Kubában”. Kitérő választ adott arra a kérdésre, hogy nem Kubából beszéltek-e le a kötet kiadásáról, attól tartva, hogy rossz fényt vetne az országra. Azt ugyan elismerte, hogy egyes

76 A nyilatkozatot idézi: Guibert, 2006. 53–54.

77 Esteban–Panichelli, 2009. 49.

78 1975 és 1991 között 430 ezren szolgáltak az Angolába küldött kubai, úgynevezett internacionalista missziókban, soraikban harcoló katonai egységek, illetve civilek, orvosok, mérnökök, tanárok, építőmunkások is.

részei alkalmasak lettek volna arra, hogy felhasználják őket Kuba ellen, mégis azt mondta, hogy valamilyen eseményre, például a Kuba elleni blokád feloldásának pillanatára várt a kiadással.⁷⁹

Fidel Castro barátja

A cikkeinek és ismeretségeinek köszönhetően Márqueznek sikerült bekerülnie a kubai kormány legfelsőbb köreibe, és az 1970-es évek végétől már magát Fidel Castrót is a barátjának mondhatta. Ráadásul az 1982-ben neki ítelt Nobel-díj után a kubai kormánytól kapott egy házat Havannában, így egyre több időt töltött a szigetországban.

Fidel Castróval való barátsága több tényezőn alapult. Valószínűleg szerepet játszott a másik hírneve. Fidel Castro az egész világon ismert politikus volt, aki rendkívül kevés embert engedett magához közel, így a befolyásos, hatalommal rendelkező emberek közelségét kereső Márquez érdeklődését joggal kelthette fel. A kolumbiai író közeledésében nyilvánvalóan szerepet játszott az ideológiai meggyőződés is. Márquez ugyanis, mint láthattuk, kezdettől fogva szimpatizált a kubai forradalommal, ezért nem meglepő, hogy kíváncsi volt annak vezetőjére. Az, hogy kapcsolatuk túlléphetett az egyszerű politikai szövetségen, a személyes szimpátiának és a több ponton is közös érdeklődésnek volt köszönhető.

A *Playboynak* adott interjújában Márquez elmondta, hogy bár beszélnek politikáról Castróval, messze nem annyit, mint amennyit a külvilág feltételez. Azt állította, hogy bármilyen hihetetlen, barátságuk alapja az irodalom iránti közös érdeklődésük.⁸⁰ Márquezt illetően nem meglepő, hogy érdeklődött az irodalom iránt, Castro esetében viszont nem volt magától értetődő ez a szenvedély. Mégis, a kubai vezető lelkes olvasóként rajongott az irodalomért. Márquez így mesélt erről 1982-ben: „Fidel Castro falja a könyveket, rajong az irodalomért, minden időt irodalmáért, nagy irodalmi műveltsége van, és még a legnehezebb körülmények közt is mindig ott van a keze ügyében egy érdekes könyv, hogy ha akad egy-két üres perce, azzal töltse.”⁸¹

Márquez ki is használta Castro irodalom iránti érdeklődését, és rendszeresen ellátta a kubai vezetőt olvasnivalóval: „Akármikor, amikor Kubába utazom, mindig viszek egy csomó könyvet Fidelnek. Érkezésem után általában odaadom a könyveket az egyik munkatársának, és megyek a dolgomra. Néhány héttel később, amikor végre lehetőségünk nyílik beszélgetni, addigra [Castro] elolvasott mindent, és ezer témánk van. Emlékszem, egyszer ott hagytam neki egy példányt Bram Stoker Drakulájából, ami egy igazán fantasztikus könyv, de az értelmiségiek nem tartják értékesnek. Nos, egy éjjel – körülbelül hajnali kettő körül – elvittem Fidelnek ezt a könyvet. Fidellel mindig ilyen furcsa időpontokban lehet találkozni. Ilyen az élete. Azon az éjjelen sok fontos állami iratot kellett elolvasnia és mérlegelnie. Körülbelül

79 Dreifus, 1983. 65–78.

80 Uo.

81 Bonnett, 2006. 22.

egy órát beszélgettünk, majd másnap délben újra találkoztunk. »Gabriel, jól kiszúrtál velem!« – mondta. »Az a könyv; egy percet sem tudtam aludni.« Elolvasta a Drakulát hajnali négy és délelőtt tizenegy között. És ez a személyiségének egy olyan aspektusa, amelyet kevesen ismernek, és amely miatt ez a barátság kialakulhatott.⁸²

Graham Greene is utalt rá, hogy Castro valószínűleg Márquez ajánlására olvasta el *Monsignor Quixote* című regényét,⁸³ de a kubai elnök hetvenedik születésnapjára például Márquez egy spanyol szótárt ajándékozott neki, aminek Castro nagyon örült.⁸⁴ Azt, hogy Márquez milyen nagyra értékelte Fidel Castro irodalmi műveltségét (és intellektuális képességeit), jól mutatja az írónak a *Playboy* magazinban adott 1983-as interjúban elárult műhelytitka. Miután felismerte Castro azon képességét, hogy legapróbb hibákat és ellentmondásokat is képes észrevenni, elküldte Castrónak az *Egy előre bejelentett gyilkosság krónikája*⁸⁵ című 1981-es könyvének kéziratát, hogy az mintegy olvasószerkesztőként megjegyzésekkel lássa el.⁸⁶

Bár az évek során valóban közel került Castróhoz, barátságuknak azért voltak határai. A kubai elnök még Márqueznek sem engedett betekintést a magánéletébe. Mindig az író havannai házában vagy más helyszíneken találkoztak, Márquez soha nem járt Castro otthonában, nem is tudta, hogy hol él a kubai elnök. Ennek lehetnek biztonsági okai is, mint ahogyan erre Márquez is utalt, amikor elmondta, hogy ezt soha nem is akarta tudni, mivel nem szeretett volna olyan információk birtokában lenni, melyeket véletlenül elárulhatott volna.⁸⁷ Ugyanakkor Castro számára magánéletének védelme nemcsak lakóhelyének eltitkolását jelentette. 1999-ben, amikor barátságuk már évtizedekre nyúlt vissza, a kolumbiai író ezt nyilatkozta: „Rendkívüli módon őrzi a magánéletét. Például soha nem mutatott be a feleségének, de még csak nem is tett említést róla nekem. Egyszer találkoztam csak vele, amikor Fidel különgépén megjelent, és bemutatkozott nekem. Nem tudom, hogy igaz-e, de azt beszélik, hogy Fidel még Raült sem mutatta be a feleségének! Ami számára magánügy, az a legmagánabb magánügy. (...) Úgy vélem, hogy sok embernél jobban ismerem Fidelt, és igaz barátnak tartom, de hogy kicsoda Fidel, a magánember? Milyen ember igazából Fidel? Senki sem tudja.”⁸⁸

Az irodalom (és a főzés) mellett a politika, a világ, Latin-Amerika és Kuba eseményei is rendszeres témájuk volt. Márquezt irodalmi műveltsége mellett Castro politikai elemzőkészsége is lenyűgözte, amit gyakran méltatott nyilvánosan, ha a kubai elnökről kérdezték. „Nagyon csodálom Fidelben azt, ahogyan képes átlátni a dolgokat az elejüktől a legvégső következményeikig, ahogyan képes összefüggéseibe helyezni a dolgokat. Sokszor tanúja voltam már ennek. Egy alkalommal sokáig nem nevezték meg az elnökjelölteket az Egyesült Államokban. Fidel azt mondta nekem, hogy ha nem kapnak észbe, akkor egy ismeretlen fog becsusszanni, és ő lesz az

82 Dreifus, 1983. 65–78.

83 Greene, 1989. 265.

84 Krauze, 2011. 335.

85 García Márquez, 2010.

86 Dreifus, 1983. 65–78.

87 Anderson, 1999.

88 Uo.

elnök. Nem egészen három héttel később Carterről kezdtek beszélni, és Carter végül az Egyesült Államok elnöke lett. (...) Ez olyan, mintha amikor Fidel meglátja a jéghegy csúcsát, akkor azonnal el tudná képzelni a felszín alatti részét, amiről mindannyian tudjuk, hogy a teljes méretének a hétnyolcada” – nyilatkozta 1988-ban.⁸⁹

Mindazonáltal nem minden kérdésben értettek egyet, és az a szoros baráti viszony, ami a közös érdeklődés alapján kettejük között kialakult, lehetőséget adott Márqueznek arra, hogy ellenvéleményét Castróval is megossza. Jellemző nézetkülönbség volt közöttük a Szovjetunió megítélésével kapcsolatban. Márquez például helytelenítette a Szovjetunió bevonulását Csehszlovákiába 1968-ban, amit Castro, ha nem is szívesen,⁹⁰ de végül nyíltan támogatót. „Az egyetlen különbség az én álláspontom és Fidel Castróé között (nem mindent látunk ugyanúgy), hogy ő végül megvédte a szovjet beavatkozást, amit én soha nem fogok megtenni.”⁹¹

Évtizedekkel később a Szovjetunió végső időszaka is megosztó témává vált kettejük között. Márquez úgy vélte, hogy Gorbacsov reformpolitikája (peresztrojka) új lendületet és emberibb arcot adhat a szocializmusnak. Személyesen is találkozott a szovjet főtitkárral, és beszélgetésükről 1988 januárjában ezt nyilatkozta: „Gorbacsov azt mondta, hogy ha egy olyan ország, mint az övé, meg tud tenni ilyesmit, és sikerül felszabadítania magát, akkor az egész világ felszabadul, és ez nagyszerű pillanat lesz az emberiség számára, én pedig úgy vélem, hogy igaza van.”⁹² Castro másként látta a helyzetet. Ő a szovjet segélyekre nagyban támaszkodó Kuba vezetőjeként a peresztrojkaiban egyrészt a gazdasági segítségnyújtás elapadását látta, másrészt egy olyan folyamat nyitányát, ami a világ erőegyensúlyának felbomlásához vezethet, s ennek következtében az Egyesült Államok riválisok nélküli egyedüli szuperhatalommá válhat.⁹³ „Higgy nekem, Gabo, ebből katasztrófa lesz” – mondta Castro az írónak.⁹⁴

Az elvi ellentétén túl 1989-ben Márquez egy komolyabb dilemmával is szembesült, amikor Kubában kábítószer-kereskedelem és hazaárulás vádjával perbe fogták és elítélték a forradalom négy prominens tagját: Arnaldo Ochoát,⁹⁵ Antonio⁹⁶ és Patricio de la Guardiát,⁹⁷ valamint José Abrantest.⁹⁸ A széles körben vitatott per Antonio „Tony” de la Guardia miatt érinthette különösen érzékenyen a kolumbiai író. Márquez baráti viszonyt ápolt az amatőr festőként is alkotó Tony de la Guardiával,⁹⁹ akinek egyik festményét a kolumbiai író havannai házának falán őrizte. Ráadásul, De la Guardia lánya a Prensa Latinát alapító Jorge Ricardo Masetti fiának, Jorge

89 Cato, 2006. 148–153.

90 Farber, 2018.

91 García Márquez, 1983.

92 Cato, 2006. 148–153.

93 Oppenheimer, 1992. 102.

94 Uo. 101.

95 Arnaldo Tomás Ochoa Sánchez (1930–1989): Kuba angolai csapatainak főparancsnoka.

96 Antonio de la Guardia y Font (1939–1989): a kubai belügyminisztérium ezredese.

97 Patricio de la Guardia y Font (1939–): a kubai hadsereg tábornoka.

98 José Abrantes Fernández (n. a. – 1991): kubai katonatiszt, belügyminiszter.

99 Krauze, 2011. 359.

Masettinek¹⁰⁰ volt a felesége. Az ifjabb Masettinek Márquez szegről-végről még rokona is volt, ugyanis az egykori argentin újságíró másik gyerekének, vagyis Jorge féltestvérének ő volt a keresztapja.¹⁰¹

Ismerve Márquez befolyását Castróra, Jorge Masetti és felesége a kolumbiai íróhoz fordult, hogy segítsen megóvni Tony életét, de Márquez ettől függetlenül is igyekezett közbenjárni a halálbüntetésre ítélt vádlottak érdekében. Amikor Castro felkereste az otthonában, Márquez jelezte neki, hogy amennyiben az elítélteket kivégzik, azért az egész világ őt fogja felelősnek tartani. „Nem lennék a helyedben. Mert ha kivégzik őket, a világon senki sem fogja elhinni, hogy nem te adtad rá a parancsot” – mondta Castrónak, aki azzal védekezett, hogy a bíróság egyhangú döntése volt, hogy Arnaldo Ochoa és Tony de la Guardia halált érdemel, és ezzel az állami intézmények nagy része is egyetértett. Márquez erre finoman megjegyezte, hogy talán az az oka ennek, hogy azt mondták, amit szerintük hallani akart. Castro kételkedett ebben, és Márquez látta, hogy a dolog el van döntve. Nem tévedett: Ochoát és Antonio de la Guardiát 1989. július 13-án kivégezték.¹⁰²

Márquez Castróval való barátságát azonban ez az incidens sem árnyékolta be tartósan. II. János Pál pápa 1998-as kubai látogatása idején a nyilvánosság előtt is együtt mutatkoztak, amivel nagy feltűnést keltenek.

Nem hivatalos diplomata

Márquez az 1970-es évek elejétől Latin-Amerikában, a Nobel-díj után pedig a világ minden táján nagy tekintélyű, ismert személyiség lett, és bár a neki felajánlott hivatalos tisztségeket következetesen visszautasította, ez nem jelentette azt, hogy nem hivatalosan nem vállalt szerepet politikai kérdésekben. Ebből aztán kellemetlen félreértések is adódtak. 1981-ben szabályosan el kellett menekülnie hazájából, mert a kolumbiai kormány azzal vádolta meg, hogy Fidel Castróval együtt köze van az Április 19-e Mozgalom (*Movimiento 19 de Abril, M-19*) gerillaszervezet megjelenéséhez. Végül aztán tisztázódott az ügy, és az 1982-ben hatalomra kerülő új elnök, Belisario Betancur hivatalos védelmet ígérve hívta vissza az országba az időközben Nobel-díjjal kitüntetett író.¹⁰³

Az Egyesült Államok is gyanakodva figyelte Márquez közeledését Kubához és Castróhoz. 1977-ben maga Zbigniew Brzezinski¹⁰⁴ ismerte el, hogy Márqueztől Castróval való kapcsolata miatt tudatosan tagadják meg a vízumot az Egyesült Államokba.¹⁰⁵ Bár később ez az ügy is rendeződött, az amerikai politikai körök abban

100 Jorge Masetti (1955–): Jorge Ricardo Masetti argentin újságíró fia, a kubai titkosszolgálat ügynöke, az Ochoa-ügy után feleségével elhagyta Kubát, és Franciaországban telepedett le.

101 Masetti, 2002. 94.

102 Oppenheimer, 1992. 117–118.

103 Anderson, 1999.

104 Zbigniew Kazimierz Brzezinski (1928–2017): lengyel származású politológus, politikus. 1977 és 1981 között Jimmy Carter nemzetbiztonsági tanácsadója.

105 Paternostro, 2019. 276.

nem tévedtek, hogy Márquez a maga eszközeivel támogatni kívánta Kubát. Ennek jegyében barátaival is igyekezett megismertetni a szigetország forradalmát, például William Sytron és felesége így jutott el Kubába.

Hasonló célt (is) szolgált az általa 1986-ban a kubai San Antonio de los Bañosban megalapított Nemzetközi Film- és Tévészola (Escuela Internacional de Cine y TV, EICTV). Ezt a ma is működő intézményt egyrészt azért hozta létre az 1950-es években Olaszországban maga is filmes tanulmányokat folytató író, hogy az ottani képzéssel elősegítse a *Nuevo Cine Latinoamericano* néven ismertté vált politikailag aktív, innovatív filmes mozgalom fejlődését.¹⁰⁶ Ennek részben az a meggyőződés lehetett az oka, ahogyan a mozgóképes kifejezési formáról gondolkodott. „Azt szeretném, ha a mozi, mint művészi kifejezési forma, Latin-Amerikában ugyanolyan értékkel bírna, mint amilyennel jelenleg az irodalom bír” – nyilatkozta az 1980-as évek végén.¹⁰⁷ Másrészt ezzel az iskolába járó külföldi diákok és az oda meghívott vendég előadók szintén alaposabban megismerkedhettek Kubával, amiből a szigetországnak közvetett előnyei származhattak. Az EICTV-ben mások mellett olyan nevek fordultak meg, mint Francis Ford Coppola,¹⁰⁸ George Lucas¹⁰⁹ vagy Szabó István.¹¹⁰ Az iskolát a kolumbiai író anyagilag is igyekezett támogatni. Az 1980–1990-es években az amerikai és európai újságíróktól tízezer dollárt kért egy-egy interjúért, és az így szerzett pénzt az EICTV-nek ajánlotta fel.¹¹¹

Legalább két esetben nem csupán saját indítatásból, hanem kimondott felkérésre működött nem hivatalos diplomataként az Egyesült Államok és Kuba relációjában. Az első ilyen alkalom 1994-ben, az úgynevezett *balsero*-válság¹¹² idején történt. Bill Clinton amerikai kormánya a színpadok mögött közvetlen kapcsolatot akart kiépíteni a kubai kormánnyal, hogy véget vessenek a Kubából kiáramló menekült-hullámnak. Jimmy Carter¹¹³ egykori amerikai, valamint Carlos Salinas de Gortari¹¹⁴ korábbi mexikói elnök is dolgozott az ügyön. Amikor aztán az utóbbi azt a kérést kapta a Fehér Házból, hogy szükség lenne még egy „teljes mértékben diszkrét közvetítőre, akinek azonnali és közvetlen összeköttetése van Castróhoz”, rögtön tudta, hogy erre a feladatra a legmegfelelőbb ember Gabriel García Márquez. Azzal azonban nem számoltak, hogy Márquez elsősorban Fidel Castróhoz volt lojális, ezért nem egészen úgy teljesítette a feladatot, ahogy azt az amerikai kormány szeretete volna.

106 Rocco, 2014. 40.

107 Cato, 2006. 148–153.

108 Francis Ford Coppola (1939–): *A keresztapa*-trilógia (1972, 1974, 1990) és az *Apokalipszis most* (1979) Oscar-díjas amerikai film rendezője.

109 George Lucas (1944–): amerikai producer és filmrendező, a *Csillagok háborúja* (1977–) filmek megalkotója.

110 Szabó István (1938–): a *Mephisto* (1981) Oscar-díjas magyar film rendezője.

111 Oppenheimer, 1992. 100.

112 Az 1990-es évek elején, miután Kuba a Szovjetunió összeomlása miatt rendkívül nehéz gazdasági helyzetbe került, több mint negyvenezer ember próbálta elhagyni a szigetországot az Egyesült Államok felé balseronak nevezett, házilag készített tutajokon.

113 Jimmy Carter (1924–): amerikai politikus, 1977 és 1981 között az Egyesült Államok 39. elnöke.

114 Carlos Salinas de Gortari (1948–): mexikói közgazdász és politikus, 1988 és 1994 között Mexikó 60. elnöke.

Castro ugyanis hajlandó volt egyeztetni a kivándorlási válság megoldásáról, de azt szerette volna, ha a tárgyalások az Egyesült Államok Kuba elleni gazdasági blokádjára is kiterjednek. Márquez ennek tudatában közelített Clintonhoz. Az alkalmat William Styron szokásos éves fogadása szolgáltatta 1994. augusztus 29-én, amikor is a Styron házaspár híres írókat, politikusokat és diplomátákat látott vendégül Martha's Vineyard-i otthonában. Ezen a társasági eseményen részt vett az amerikai elnök és Márquez is. Mivel a jelenlévők nem tudtak az amerikai és a kubai kormány közötti titkos puhatolózásról, úgy emlékeztek vissza, hogy Márquez és a szintén jelen lévő Carlos Fuentes „önszorgalomból” győzködni kezdték az amerikai elnököt, hogy foglalkozzon a Kuba elleni blokáddal, Clinton azonban ettől látványosan elzárkózott, és kapva kapott az alkalmon, amikor az egyik vacsoravendég az irodalomra terelte a szót.¹¹⁵

Clintont nem érthette váratlanul, hogy Márquez Kubáról akar beszélni vele, minthogy közvetve ő bízta meg a kapcsolat kiépítésével, az viszont igen, hogy nem egészen azt a témát hozta fel, amit ő szeretett volna. Márquez végül négy szemkört is tudott beszélni Clintonnal, aki azt az üzenetet küldte Castrónak, hogy ha a balszerkezés folytatódik, arra az Egyesült Államok „nagyon más választ fog adni”, mint a marieli hajóhíd (*Mariel-boatlift*)¹¹⁶ idején Jimmy Carter kormánya. A vacsorát követő napon a mexikói kormány különgépével, amit Salinas biztosított számára, Márquez azonnal Havannába utazott, hogy beszámoljon Castrónak a Clintonnal folytatott beszélgetésről.¹¹⁷

A másik eset szintén a Clinton-kormányzat idején történt, 1998-ban. Ez alkalommal eredetileg is Castro volt a megbízó. 1992 és 1997 között tizenhárom terror támadás történt kubai turisztikai célpontok ellen, amelyekért a kubai kormány az Egyesült Államokban élő emigránsokat tette felelőssé, és aggodalmait az amerikai kormánnyal is igyekezett megosztani. Amikor 1997 szeptemberében a havannai Copacabana Hotelben elkövetett bombamerényletben egy olasz turista meg is halt, már az amerikai kormány is késznek mutatkozott arra, hogy felvegye a kapcsolatot a kubaiakkal, sőt az Egyesült Államok havannai érdekképviseletén keresztül hírszerzési információkat osztott meg a kubai kormánnyal esetleges további támadásokkal kapcsolatban. Párbeszéd kezdődött a terroristák elleni küzdelem terén (ahogyan korábban már volt kábítószer-ellenes együttműködés a két ország között), és az amerikaiak felajánlották a kubaiaknak, hogy szívesen vesznek olyan információkat tőlük, amelyekkel meg lehet találni a felelősöket.¹¹⁸

Ekkor Castro Márquezhez fordult, akivel egy saját kezűleg írt memorandumot akart eljuttatni Clintonhoz, amelyben Kuba álláspontját közölte a két ország civilizált együttélésének minimális feltételeiről. Egyúttal azzal is megbízta az író, hogy kedvező fogadtatás esetén szóban vesse fel a két ország bűnüldöző szerveinek lehetséges együttműködését a Kubát támadó terroristák elleni küzdelemben.

115 Paternostro, 2019. 279–281.

116 1980-ban a kubai kormány engedélyezte, hogy az országot elhagyni kívánók a marieli kikötőből hajókon az Egyesült Államokba távozzanak. Fél év alatt mintegy 125 ezer ember hagyta el így Kubát.

117 LeoGrande-Kornbluh, 2015. 287–292.

118 Uo. 333–334.

Márquez Washingtonban César Gaviria korábbi kolumbiai elnök, az Amerikai Államok Szervezete (Organization of American States, OAS) akkori főtitkárának segítségével fel is vette a kapcsolatot Clinton stábjával, be is jutott a Fehér Házba, ám végül csak az amerikai elnök tanácsadóinak sikerült az üzenetet kézbesítenie.¹¹⁹ Márquez tehát elvégezte a rábízott feladatot, ám a kívánt végeredmény elmaradt, mivel az amerikai hatóságok a szállodarobbantások felelősei helyett a Kuba elleni támadások hátterének felderítésével megbízott kubai hírszerzőket tartóztatták le Floridában.

Összefoglalás

Összességében elmondhatjuk, hogy Márquez kapcsolata Kubával eredetileg a politikai meggyőződése nyomán jött létre. A Fidel Castróval való barátságának elmélyülésében az azonos világnézet mellett nagy szerepet játszott az egymás iránti kölcsönös érdeklődés és csodálat. Éppen ezért van jelentősége ennek a barátságnak az anatómiáját vizsgálni, mert egyrészt kézzelfogható következményei voltak egyes emberek életében, másrészt hatással volt bizonyos politikai folyamatokra. Márquez azon kevesek közé tartozott, akik bizalmi viszonyban voltak a kubai vezetővel, ami lehetővé tette a kolumbiai író számára, hogy hangot adjon az ellenvéleményének és vitatkozzon Castro nézeteivel, és olykor kedvező hatást tudott gyakorolni Castróra.¹²⁰ Egyes kérdésekben ugyan – például az Ochoa-ügyben – nem sikerült befolyásolnia Castrót, Márquez saját bevallása szerint a kubai elnökhöz és politikai vezetéshez fűződő viszonyának köszönhetően el tudta érni, hogy „több mint kétezer ember” elhagyhassa a szigetországot.¹²¹ Még olyan valóban ellentmondásos ellenzékiek szabadon engedését is elérte, mint például Reinol González,¹²² aki 1961-ben felgyújtotta az El Encanto bevásárlóközpontot, ahol egy ember meg is halt.¹²³

A kubai rendszer nyilvános bírálattól mindig tartózkodott, ez azonban nem jelentette azt, hogy ne látta volna annak hibáit, és szűk körben – akár Castrónak is – ne tette volna szóvá azokat. A kubai forradalom elkötelezett támogatójaként azonban mindvégig lojális maradt a szigetország politikai berendezkedéséhez, és óvakodott attól, hogy nyilvános megszólalásaival „muníciót adjon” a Kubát bírálóknak. Ugyanakkor olykor tett olyan dolgokat, amelyek nyilvánvalóan nem tetszhettek a kubai vezetésnek, beleértve Castrót is. Egy riportban például arról beszélt, hogy néha meg is látogatta azokat az emigráns kubaikat, akik az ő közreműködésének köszönhetően távoztak Kubából. „Néha – bár nem gyakran – elmegyek Miami-ba, és azoknál az embereknél lakom, akiknek segítettem kijutni. Nagyon pro-

119 Morais, 2015. 192–198.

120 Oppenheimer, 1992. 100.

121 Anderson, 1999.

122 Reinol González González (1932–2021): kubai ellenzéki vezető, aki tizenhat évet töltött börtönben Kubában.

123 Martin, 2009. 402–405.

minens *gusanóknál*,¹²⁴ ők pedig felhívják a barátait és nagy bulikat rendeznek. Gyerekeik megkérnek, hogy dedikáljak nekik könyveket. Néha olyan emberek is felkeresnek, akik bírálják engem. Szűk körben azonban más arcukat mutatják” – mesélte 1999-ben.¹²⁵ Érdemes megjegyezni, hogy a *gusano* szó használata ebben a kontextusban némi tudathasadásos állapotot jelez, mivel egyszerre beszél a floridai emigránsok iránti szimpátiájáról, és használja rájuk a kubai kormány dehonosztáló kifejezését. Valószínűleg ez a kettősség a kubai rendszerhez való viszonyulásának egészét meghatározta. Egyszerre volt kész szembemenni vele, és maradt hozzá a végsőkig lojális.

Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy Gabriel García Márquez politikai aktivistaként is autonóm személyiség volt, aki nem engedte magát korlátok közé szorítani, még ha politikai meggyőződése és személyes motivációi miatt egész életében kitért Kuba mellett. Azt viszont nem lehet tőle elvitatni, hogy egész életében igyekezett befolyását jó ügyek – például a politikai foglyok kiszabadítása vagy a kubai–amerikai viszony javítása – szolgálatába állítani.

A kubaiak a magukénak érezték Márquezt. Amikor megkapta a Nobel-díjat, úgy ünnepelték, mintha őket érte volna a kitüntetés, Raúl Castro pedig egy alkalommal a legnagyobb „nem Kubában született kubai írónak nevezte”.

Végezetül egy példa arra, hogy Márquez Kubával való szoros kapcsolatából hogyan profitált Magyarország. A kolumbiai író korszakos jelentőségű műve, a *Száz év magány* kubai közvetítéssel jutott el Magyarországra már jóval a világhírűvé válása előtt. Kulin Katalin irodalomtörténész egy interjújában felidézte, hogy amikor kubai ösztöndíjasként megismerkedett Márquez frissen megjelent regényével, akkor kutatási érdeklődése ennek hatására fordult a spanyol középkortól az új latin-amerikai próza felé, és kandidátusi értekezésének témájául is ezt a művet választotta. „Amikor hazaértem [Kubából], 1968 őszétől már García Márquezt tanítottam, valószínűleg a világon először. Kongresszuson is tartottam róla előadást, és hihetetlen érdeklődést tapasztaltam, hiszen akkoriban még senki nem tudott róla semmit” – emlékezett vissza 2017-ben.¹²⁶ Kulin kutatásaiból tanulmánykötet is készült *Mítosz és valóság* címmel,¹²⁷ ami 1977-ben, vagyis öt évvel azelőtt jelent meg, hogy Márquez Nobel-díjat kapott. Kulin javasolta Székács Verának a regény lefordítását is, aki szintén a kubai kapcsolatának köszönhetően jutott hozzá a könyvhöz. Fayad Jamís¹²⁸ kubai költő küldte el neki egy példányát, közvetlenül a megjelenése után.¹²⁹

124 „Féreg, pondró” – a kubai politikai vezetés által előszeretettel használt kifejezés a Floridában élő kubai emigránsokra.

125 Anderson, 1999.

126 Horváth L., 2017.

127 Kulin, 1977.

128 Fayad Jamís (1930–1988): kubai költő, festő, újságíró, műfordító. Festőként a „Tizenegyek” nevet viselő kubai modernista festőcsoport tagja. József Attila verseinek spanyol nyelvre ültetője, magyarul például a *Kődobás* (Bp., 1968) vagy *A 12-es és 23-as utca keresztveződésénél* (Bp., 2015) című verseskötetei olvashatók.

129 Székács, 2007.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadott források és szakirodalom

Alsema

2015 Alsema, Adriaan: FBI Spied on Nobel Laureate Gabriel Garcia Marquez for 24 Years. In: *Colombia Reports*, September 6, 2015. <https://colombiareports.com/fbi-spied-on-nobel-laureate-gabriel-garcia-marquez-for-24-years/> (az összes internetes forrás letöltése: 2022. december 22.).

Anderson

1999 Anderson, Jon Lee: The Power of García Márquez. Can the Nobel Prize-Winning Novelist Rescue Colombia? In: *The New Yorker*, September 27, 1999. <https://www.newyorker.com/magazine/1999/09/27/the-power-of-garcia-marquez>.

Bonnett

2006 *A világ, ahogy Gabriel García Márquez látja*. Bonnett, Piedad válogatása. Bp., 2006.

Cato

2006 Cato, Susana: Soap Operas Are Wonderful: I Always Wanted to Write One. In: *Conversations with Gabriel García Márquez*. Ed.: Bell-Villada, Gene H. Jackson, 2006. 148–153.

Csikós

2020 Csikós Zsuzsanna: Alkotói szabadság vagy forradalmi hűség? A Castro-rendszer viszonya az írókhoz és az irodalomhoz az 1960-as években. In: *Diktátorok és diktatúrák a Karib-térségben*. Szerk.: Csikós Zsuzsanna – Horváth Emőke. Bp., 2020. 201–220.

Dreifus

1983 Dreifus, Claudia: Playboy Interview: Gabriel García Márquez: A Candid Conversation with the Nobel Prize Winner about His Novels, His Friend Fidel Castro, and Life, Love, and Revolution in Latin America. In: *Playboy*, 30. (1983) 2. sz. 65–77., 172–178.

Esteban–Panichelli

2009 Esteban, Ángel – Panichelli, Stéphanie: *Fidel & Gabo: A Portrait of the Legendary Friendship between Fidel Castro and Gabriel García Márquez*. New York, 2009.

Farber

2018 Farber, Samuel: Cuba in 1968. In: *Jacobin*, 2018. 04. 29. <https://jacobin.com/2018/04/cuba-1968-fidel-castro-revolution-repression>.

García Márquez

1983 García Márquez, Gabriel: „Our Own Brand of Socialism.” [Interjú Gabriel García Márquezzel.] In: *New Left Review*, 1983. I/138. sz.

1999 García Márquez, Gabriel: El enigma de los dos Chávez. In: *Revista Cambio*, 1999. február 16. <https://www.arcoiris.com.co/2013/03/hugo-chavez-visto-por-gabriel-garcia-marquez/>.

2010 García Márquez, Gabriel: *Egy előre bejelentett gyilkosság krónikája*. Bp., 2010.

2017 García Márquez, Gabriel: *Utazás Kelet-Európában*. Bp. 2017.

2020 García Márquez, Gabriel: Nem jut eszembe semmilyen cím. In: García Márquez, Gabriel: *Az évszázad botránya. Publicisztikai írások (1950–1984)*. Bp., 2020. 216–226.

González Bermejo

2006 González Bermejo, Ernesto: And Now, Two Hundred Years of Solitude. In: *Conversations with Gabriel García Márquez*. Ed.: Bell-Villada, Gene H. Jackson, 2006. [Eredetileg megjelent: *Triunfo* (Madrid), 25. (1971) 441. sz. 12–28.]

Greene

1989 Greene, Graham: *Ismerkedés a tábornokkal*. Bp., 1989.

Guibert

2006 Guibert, Rita: Gabriel García Márquez. In: *Conversations with Gabriel García Márquez*. Ed.: Bell-Villada, Gene H. Jackson, 2006. 31–58.

Horváth E.

2022 Horváth Emőke: A katolikus Diario de la Marina és az új politikai hatalom Kubában (1959–1960). In: Horváth Emőke: *Egyház, politika, hatalom. Kuba 1959–1961*. Bp., 2022. 117–131.

Horváth L.

2017 Horváth Livia: 50 éves az ELTE spanyol tanszéke. Interjú Dr. Kulin Katalinnal. In: *Kultur-tapas*, 2017. november 3. <https://www.kulturtapas.hu/kultura/50-eves-az-elte-spanyol-tanszeke-interju-dr-kulin-katalinnal/>.

Horváth M.

2011 Horváth Marcell: *A Panama-csatorna szerződésék. Avagy egy kis nemzet küzdelmei az önállóságért*. Bp.–Pécs, 2011.

Krauze

2011 Krauze, Enrique: *Redeemers: Ideas and Power in Latin America*. New York, 2011.

Kulin

1977 Kulin Katalin: *Mítosz és valóság. Gabriel García Márquez*. Bp., 1977.

LeoGrande–Kornbluh

2015 LeoGrande, William M. – Kornbluh, Peter: *Back Channel to Cuba: The Hidden History of Negotiations between Washington and Havana*. Chapel Hill, 2015.

Martin

2009 Martin, Gerald: *Gabriel García Márquez. Egy élet*. Bp., 2009.

Masetti

2002 Masetti, Jorge: *In the Pirate's Den: My Life as a Secret Agent for Castro*. San Francisco, 2002.

Mendoza

1997 Mendoza, Plinio Apuleyo: *A guajava illata. García Márquez mesél családról, mesterségről, művekről, hírnévről, politikáról, nőkről, babonákról, mániákról*. Bp., 1997.

Morais

2015 Morais, Fernando: *The Last Soldiers of the Cold War: The Story of the Cuban Five*. London–New York, 2015.

Oppenheimer

1992 Oppenheimer, Andres: *Castro's Final Hour: The Secret Story behind the Coming Downfall of Communist Cuba*. New York, 1992.

Paternostro

2019 Paternostro, Silvana: *Solitude & Company: The Life of Gabriel García Márquez Told with Help from His Friends, Family, Fans, Arguers, Fellow Pranksters, Drunks, and a Few Respectable Souls*. New York–Oakland–London, 2019.

Puig Meneses

2016 Puig Meneses, Yaima: Raúl Castro Gabriel García Márquez előtt tisztelgett Cartagenában. In: *Latin-Amerika Társaság honlapja*. <http://latin-amerika.hu/index.php/hirek-uj/aktualis-uj/3687-2016-09-28-10-30-29>.

Ramonet

2014 Ramonet, Ignacio: Gabriel García Márquez – Az utolsó találkozás. In: *Latin-Amerika Társaság honlapja*. <https://latin-amerika.hu/index.php/hirek-uj/erdekes-uj/2245-2014-08-21-06-36-00>. [Eredetileg megjelent a *Le Monde diplomatique* spanyol nyelvű kiadásában, 2014. augusztus.]

Rocco

2014 Rocco, Alessandro: *Gabriel García Márquez: Life and Works*. Woodbridge, 2014.

Streitfeld

2015 Streitfeld, David: A Stamp Used Only for Love Letters. In: *Gabriel García Márquez: The Last Interview and Other Conversations*. Ed. and introd.: Streitfeld, David. Brooklyn–London, 2015. 68–78.

Székács

2007 Gabriel García Márquez nyolcvanéves. Interjú Székács Verával, regényeinek magyar fordítójával. In: *Origo.hu*, 2007. március 9. <https://www.origo.hu/kultura/20070309gabriel.html>.

LÁSZLÓ KUPI

GABRIEL GARCÍA MÁRQUEZ AND CUBA

The left-wing Nobel Prize-winning Colombian writer, Gabriel García Márquez famously maintained a close relationship with the leader of the Cuban revolution, Fidel Castro. However, this relationship went beyond personal sympathy, Márquez also identified with the ideals of the Cuban revolution, supported it in many ways, and sometimes even acted as an unofficial diplomat of Cuba. However, throughout his life he tried to maintain his independence and, on many occasions, expressed his opposition to the actions of Castro or the direction of the Cuban Revolution.

